

"DELLEK" KELİMESİNİN AZERBAJCAN TÜRKÇESİNDEKİ ANLAM BOYUTLARI VE ANADOLU'DAKİ KARŞILIĞI ÜZERİNE

Mahmut SARIKAYA*

ÖZET

"Dellekler" hamamlarda erkek müşterileri keseleyip yıkayan erkek hizmetçi anlamının yanında berber, sünnetçi, dişçi ve benzeri birçok mesleği karşılar halde kullanılır. Bu anlamlar dışında delleklerin kan alma, sarılık kesme, damak kesme, kulunç ve siğil tedavi etme gibi pek çok işte de söz sahibi olduğu görülür. Kelimenin tellak kelimesinden fonetik değişikliğe uğrayarak dellek biçimine geldiği ve anlam genişlemesine uğradığı açıktır. İnsan bedenine yönelik çeşitli müdahaleleri ve güzelleştirme çalışmalarını yürüten dellekler toplum içinde usta konumundadır. Delleklik mesleğini kadınlara yönelik icra eden kişiler ise natır olarak adlandırılır. Natırların hamamda kese, masaj yapma, makyaj yapma, kaş alma, ağda yapma, manikür-pedikür, dövme yapma, kulak ve burun delme, hızma ve küpe takma, düğünlerde gelin başı bezeme gibi birçok görevi vardır. Her iki kelime de kök anlamının yanında anlam genişlemesine uğrayarak pek çok meslek grubunu karşılar halde kullanılır. Bu kelimeler toplumun pek çok alanında karşımıza çıkar. Bu çalışmada dellek ve natır kelimelerinin Azerbaycan Türkçesi'ndeki kullanımları ile karşıladıkları anlamlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dellek, Natır, Azerbaycan Türkçesi.

"DELLEK" WORD ON THE MEANING DIMENSIONS OF AZERBAIJAN TURKISH AND THE PROVISION IN ANATOLIA

ABSTRACT

The word "dellek" can mean barber, circumciser, and dentist, and can even refer to male servants who would wash and massage male customers in Turkish bath houses. Delleks would draw blood, cut for jaundice, and cut palates, as well as treat grapes and warts. The word comes to us from an earlier form, "tellak", carrying the same set of meanings. One might infer that delleks treated and beautified the human body, and were masters in their own right. Their female counterparts were referred to as "natır." Like delleks, natırs engaged in a wide range of activities, including scrubbing, massaging, make-up, eyebrow trimming, waxing, manicuring, pedicuring, tattooing, piercing, preparing nose and earrings, and assembling bridal head gear for weddings. Both terms not only are commonplace throughout many aspects of society, but they also refer to a collection of occupations whose lexical roots are self-explanatory. This study will look at their usage in the context of the Azerbaijani language, with a particular focus on their various meanings.

Keywords: Dellek, Natır, Azerbaijan Turkish.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 03.11.2019; Yayına Kabul Tarihi: 21.11.2019

* Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KIRŞEHİR, ORCID: 0000-0002-2197-0124. E-posta: msarikaya@ahievran.edu.tr

Giriş

Tellak kelimesinin Azerbaycan Türkçesi'nin ince sıradan tercihiyle uyuma girmiş biçimi olan “dellek” kelimesi, Azerbaycan Türkçesinde çok geniş bir anlam zenginliği kazanmıştır. Kelime öncelikli olarak, meslek sahibi kişileri ifade etmekle beraber, “hamamlarda erkek müşterileri keseleyip yıkayan erkek hizmetçi” kök anlamını da korumaktadır. Tellaklık, bir yandan geçirdiği fonetik değişiklikle “delleklik” biçimine girmiş; öte yandan hamamda yıkananlara hizmet eden erkeğin mesleği anlamının yanında berberlik, sünnetçilik, dişçilik ve benzeri birçok mesleği de içine alan anlamları karşılar hâle gelmiştir. Mesleği icra eden kişi, halk arasında berber, sünnetçi ya da dişçi olarak bilinse de bu mesleklerin her üçünü de yapabilir; ayrıca kan alma, kulunç tedavisi, siğil tedavisi, dağlama, iğdiş etme (burma) ve sınıkcılık gibi işlerden birkaçında usta olabilir. Bütün bu mesleklerin insan bedenine yönelik çeşitli müdahaleleri ve güzelleştirme hizmetlerini kapsamaması sonucunda bu kelime ve türevleri halk arasında yaygın bir kullanıma ulaşmış, deyim ve atasözleri gibi kalıp sözler hâlinde kullanılarak yaygınlığı ve kullanım sıklığı daha da artmıştır.

Bu mesleği kadınlara yönelik icra eden kişilerin ise toplumda “natır” olarak adlandırıldığı görülür. Natır kelimesinde de dellek kelimesinde olduğu gibi bir anlam genişlemesi söz konusudur. Özellikle natırların toplumdaki yerleri delleklere göre daha belirgindir. Bu insan tipleri, insanların zihninde çağdaş şiirimize telmih kaynağı oluşturabilecek kadar yer etmiş ve dilimizde söz kalıbı oluşturmuştur. Bu çalışmada, bu kelimelerin ifade ettiği anlamların dile yansımaları incelenmektedir.

Dellek

Aslı Arapça *delk*'ten gelen *dellâk* kelimesi “hamamlarda müşterileri keseleyip yıkayan kimse, tellâk” anlamına gelir (Devellioğlu 1970: 206). Devellioğlu bu anlamı karşılayan kelimelerin Farsçadan gelişine de gönderme yapmış, *destvân* “hamam natırı” kelimesini vermiş (Devellioğlu 1970: 213). Tietze ise kelimenin Arapça *dalk*'tan, *dalk et-* “ovmak, ovuşturmak”; *dellâk*, *dellek*, *tellak*, *telek* biçimlerinin ise “oğuşturan” kök anlamlarından geldiğini belirtmiştir (Tietze 2002: 583).

Dellâk kelimesinin ince sıradan kullanımıyla Anadolu ağızlarında da karşılaşılır. Kelimenin bu *dellek* biçimine, Derleme Sözlüğü'nde “tellak” anlamı verilerek Samsun, Elazığ, Malatya, Urfa, Gaziantep, Hatay ve İçel'de; ünsüz teklesmesiyle oluşan *delek* biçimine ise Konya'dan yapılan derlemelerde rastlanılır. (DS IV 1969: 1414).

Tekerlemelerdeki “*deve delley_iken, bire berber_iken...*” ya da “*deve delley_iken esgi hamam içinde*” ifadelerinde, *dellek*, *berber* ve *hamam* kelimelerinin bir arada kullanılması bu ilgiyi açıkça göstermektedir. Bu tekerlemenin Azerbaycan'daki bir varyantı Ehliman Ahundov tarafından derlenmiştir:

Hamam hamam içinde,

Xelbir¹ saman içinde,

** Bu incelemede, **A. Bican Ercilasun**'un teklifi doğrultusunda (1999: 41-61.) *hırılıtlı h* için *x*, *kalm k*, *art damak k'si* için *q* harfleri kullanılmıştır. Ayrıca Azerbaycan Türkçesinde *k> yh* değişmesi sonucu oluşmuş *yh* birleşik sesi için *h* harfi; ince *k*'den sonra gelen *o* için *ô* harfi kullanılmıştır. Transkripsiyon için kullanılan diğer işaretler alışılmış işaretlerdir.

¹ *xelbir* kalbur; *éler* eyler, eder; *köhne* eski; *ğarışğa* karınca *şılğ at-hoplayıp* zıplayarak oynamak; *xalta* tasma; *memmednesir* özel isim; *tekân vër-* düzenlemek; *ğoz* ceviz; *girdekân* ceviz içi; *milçek* sinek; *yaba* demir dirgen; *dovğayoğurtlu* soğuk çorba, toyga.

Deve *delleklik* èler,
Köhne hamam içinde,
Ğarışğa şıllağ atdı,
Devenin budu batdı.
Hamamçının tası yox,
Baltaçının baltası yox.
Orda bir tazı gördüm,
Onun da xaltası yox.
Günlerin bir gününde,
Memmednesir tininde,
Göytepenin bêlinde,
Şahabbas cennetmekân,
Tereziye vèrdi tekân,
İki göz, bir girdekân.
Milçek mindik, çay keçdik,
Yabaynan dovğa içdik (Axundov 1978: 131)

Buradan açıkça anlaşılabilceği gibi, bu tekerlemenin Anadolu'ya ait varyantlarında geçen “deve tellal iken...” ifadesi yanlıştır. Halk arasında *dellek* kelimesinin bu anlamı unutulunca, yaşayan bir kelime olarak *tellal* kelimesine analogi yapılmıştır.

Dellek kelimesinin argo anlamlarının geliştiği ve deyimler oluşturduğu da görülmektedir.

Kelimenin Azerbaycan Türkçesindeki bu anlamlarından bir kısmını Seyfettin Altaylı, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü'nde şöyle gösteriyor:

dellek is. ar. 1- Berber. 2- Eskiden berberlikle beraber, kafa derisini ustura vs. ile kanatıp kan almak gibi halk hekimliğini de yapan adam. 3- Hamamda kese yapan adam, tellak. 4- mec. Dalavereci, başkalarını kandırarak onların hakkını gasp eden adam, sahtekâr.

Dellek kimi baş qırıxmaq “Aldatmak, nesi var nesi yok aldatıp elinden almak” **dellekxana** is. ar. ve far. “Berber dükkânı” **delleklik** is. “1- Berber, eskiden hem berber, hem de halk hekimi vazifesi, tellak. 2- mec. Hilekârlık” (Altaylı 1994: 250).

Azerbaycan Diyalektoloji Lüğeti'nde de bu kelimenin argolaşmış biçimi tespit edilmiştir:

Delley (Xanlar) – bic, hiyleger (Şireliyev vd. 1999: 131).

Seyfettin Altaylı, Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü'ne aldığı **dellek kimi baş qırıxmaq** deyimine, Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü'nde bir deyim daha eklemiştir:

dellekliyi başında öyrenmek “ilk acemiliğini üzerinde öğrenmek” (Altaylı 2005: 173).

Bu deyimlerle anlam yakınlığı olan **yumurtadan yun gırxmax** “her şeyden ve her durumdan çıkar sağlamak”; **yumurtadan yun gırxan** “her şeyden ve her durumdan çıkar sağlayan”; yine aynı anlamlara gelen **ilan gırxmax ve ilan gırxan** ifadeleri de yaygın olarak kullanılan ilgi çekici sözlerdir.

Dellehliy_élemeñ deyimini “berberlik, sünnetçilik mesleğini icra etmek” anlamına geldiği gibi, argolaşmış olarak “herhangi bir işte usta olmadığı hâlde usta gibi davranmaya çalışmak” anlamına da gelir.

Ğurban_olum, here benim başımda bir dellehliy_élemesin “Lütfen, herkes benim nezdimde ustalık gösterisinde bulunmasın.” ifadesi de bu argolaşmayı gösterir.

Bütün bu ifadelerden, **delleklik** kelimesinin önce “ustalık” anlamı kazanmış olduğu, daha sonra da argolaşma süreci yaşadığı anlaşılmaktadır.

Delleklik ve Güzel Sanatlar

Dellekler içinden çeşitli çalgı aletlerini çalan müzisyenler ve halk ozanları da yetişmiştir. Bunların, Azerbaycan ve Türkiye’den yetişenlerinin Abdal/Teber kökenli olma ihtimalleri çok güçlü görünüyor. Azerbaycan’daki bu tür sanatçıların başında bir halk ozanı olan Dellek Murad gelir.

Dellek Murad

18. yüzyıl âşıklarından olduğu kabul edilse de bazı kaynaklar onu 17. yüzyılın âşığı olarak göstermektedir. Doğum ve ölüm tarihi belli değildir. Elde bulunan çok az sayıdaki şiirinden usta bir âşık olduğu anlaşılmaktadır. 8’li ve 11’li hece ölçüsüyle söylediği şiirleriyle tanınmaktadır. Koşmaları “vasiyetname” ve “üstadname” özelliği gösterir. Dellek Murad bir “geraylı koşma”sını şu şekilde taşımıştır:

Seher bağı eser badı,
Dostundan iste imdadı,
Mövlam yaradı muradı,
Hêç kes **Dellek Murad** olmaz.
Bir onbirli koşmasını ise şöyle taşırır:

Dellek Murad déyer sözün zatını,

El elden ötkündü² işin çetini,

Qurda ğuşa ğismet éle etini,

Atanı oğula möhtac éyleme. (Ahundov vd. 1985: 78-79)³.

Bu delleklerin hem saz şairi, hem de sünnetçi olabildiklerinin bir diğer örneği ise **Dellek Söyün** (1926-1988)’dür. Asıl adı Hüseyin Memmedalı Oğlu Hüseyinov’dur. El arasında eli hafif bir sünnetçi olarak bilinirdi. Çocukluğundan saz ve söz meclislerinde büyümüş ve toy meclisleri geçiren adlı sanlı bir saz şairi olmuştu. Hem şâir hem de destan koşabilen musannif ustalardandı. Onun “Kirve xoş geldin” koşması Borçalı bölgesindeki düğünlerde her âşık tarafından okunmaktadır (Kamaloğlu vd. 2005: 162-163).

² *ötgün* üstün, fevkinde.

³ Bu eserin sözlüğünde *dellek* kelimesi için “berber” anlamı verilmiştir (192).

Abdallarda Delleklik

Kırşehir ve çevresinden yetişmiş büyük ozanlar Muharrem Ertaş, Çekiç Ali, Hacı Taşan ve benzerleri de söz konusu bu Abdal/Teber toplumundan çıkmıştır.

Zurnacı Hüseyin Usta (Kabadayı): Kırşehir yöresi abdallarından olan Zurnacı Hüseyin Usta, Kabadayı adıyla meşhur olup, önemli bir “fıkra tipi” olarak bilinir. Onun müzisyenlik yanında berberlik yaptığı ve sünnetçi olduğu da kayıtlara geçmiştir: “Kabadayı, kemane çalmakla birlikte sünnetçilik de yapardı. Hazır cevaplı olmasının yanında nüktedan ve alçakgönüllü olan Kabadayı, Kırşehir abdallarının bütün özelliklerini üzerinde toplamıştır” (Gürses 2006: 61). Aşağıya, içinde onun sünnetçiliğinin de ifade edildiği derlenmiş bir fıkrasını alıyoruz:

Onu Yiyorsun Ama

Eski Abdallar kemane çalmak yanında bazen değişik işler de yaparlarmış. Bunlardan biri de sünnetçilikmiş.

Kabadayı adlı sünnetçi Abdal bir gün Bağbaşı’ndan çarşıya gelirken elinde horoz olan bir kadın önüne çıkmış ve Kabadayı’ya:

-Emmi ben de seni bekliyordum; bizim evin erkekleri düğün çalmaya gittiler. Sana zahmet, şu horozu bir kesiversen, demiş.

Kabadayı:

- Olur, bacım, ne demek, keseyim, demiş.

Tam bu sırada kadının kızı gelmiş, Kabadayı’ya bakarak:

-Ana bu adam pek karaymış; bunun kestiği yenir mi ki?

Kızın bu sözü üzerine Kabadayı:

-Kızım, senin kocaninkini de ben kesmişim, tama?.. demiş (Gürses 2006: 30).

Hakkı Atik ve Delleklik

Kırşehir Berberler Cemiyeti Kurucu Başkanı da olan Hakkı Atik, bu mesleğin Anadolu’daki tipik örneklerinden biridir. Ustası, Aşıkpaşalı Dişçi Memiş’tir. Bu adlandırma, Dişçi Memiş’in hem berber, hem de dişçi olduğunu göstermesi bakımından çok güzel ve ilgi çekici bir duruma işaret eder. Aslında mesleği dişçilik olan Danimarkalı bir turist de bana, kendi mesleklerinin berberlik mesleğinden çıkma olduğunu ve Danimarka’daki dişçilik eğitimi sırasında bunun vurgulandığını söylemişti. İşte, Azerbaycan’daki “delleklik” mesleğinin Anadolu’daki karşılığını bu Dişçi Memiş’in çırağı olan Berber Hakkı Atik’ten öğreniyoruz. Ona göre bu mesleğin sahipleri dişçilik, berberlik, sünnetçilik yanında başka işler de yapmışlardır. Aşağıya bunlardan bazıları alındı:

Kan Alma

Omuzla kürek arasında, enseye yakın yerde biriktiği düşünülen yararsız, hatta zararlı kanın akıtılması gerektiğine inanılır. Bu kan, damarda dolaşmamaktadır; onun için bulunduğu bölgede kesik açarak bu kanı boşaltmanın riski yoktur. Bu kan boşalmazsa yüksek tansiyon, buna bağlı baş ağrısı ve vücut kırgınlığı gibi hastalıkların insanı verimsizleştireceğine inanılır. Dellekler usturalarıyla bu bölgede bir kesik açar, kanı da boynuz dayayarak onun içinden boşaltırlardı.

Sarılık Kesme

Bu uygulamanın, sarılık olmuş hastanın kulağından kan alınarak bu kanın hastanın gözüne sürülmesi yoluyla uygulandığı görülür.

Damak Kesme

Çocuklarda görülen “kurbağacık” da denen ağız içi hastalığının tedavisidir. Çocuk, damağı kirtiş biçimde yara olduğu için ememez. Dellekler bu kirtişleri kesici aletle yüzeyden keserek “çirtmak” suretiyle kanatır, tuz ve kahve karıştırıp baş parmakla sürer, (belki de) var olan mikroplu alanı dezenfekte ederek sağaltırlardı.

Kulunç Tedavisi

Kulunç, yorgunluk ve üşütmeye bağlı olarak genellikle belin üstünde ve iki kürek arasında kasların katılaşması ve sertleşmesiyle oluşan sırt ağrısına da yol açan hastalıktır. Dellekler kulunç oluşmuş bölgeyi üç gün masaj yaparak ovar, soğuktan korurlardı. Üçüncü gün masajdan sonra kas kitleleri parmak gibi kabarıp ortaya çıkar. Usta, iyice ısıttığı parmak uzunluğundaki özel iğneleri, bu katılaşmış kitlenin uzununa batırır, 10-15 dakika sonra çıkarırdı. Böylece yumuşayan kas kitlesinin ağrısı geçer ve hasta acı çekmekten, hareketsizlikten ve verimsizlikten kurtulurdu.

Siğil Tedavisi

Siğil, bir çeşit cilt hastalığı olup, görünüş itibariyle deri üzerinde oluşmuş çirkin bir kitledir. Özellikle ellerin üstünde olmak üzere vücudun birçok yerinde oluşabilmektedir. Hatta göz kapağı, dudak, tenasül uzuvları gibi hassas bölgelerde de sık sık ortaya çıkabilir. Din adamları bunu okuyup üfürmek ya da dua yazmak yoluyla yok etmeye çalışırlardı. Dellekler, yakma ameliyatı ile tedavi ederlerdi. Usta, iki tane bakır tel alır, bunları ispirto ateşi gibi bir ateşte ısıtır, ısınan tellerin sıcak ucunu nöbetleşe siğile değdirirdi. Siğil, kabağı kuruyup soyulan bir ceviz gibi çatlayarak gömlek gömlek soyulurdu. En sonunda dipte ortaya çıkan yumuşak doku da dağlanarak kesin tedavi gerçekleştirilmiş olurdu.

Bütün bu ve benzeri tedavilerden anlaşıldığına göre, bugünkü tıbbın cerrahi yöntemlerle beraber uyguladığı bedene müdahalelerin çoğunu dellekler yapmaktaydı. Hatta Op. Dr. Osman Memiş’in verdiği bilgiye göre, modern anlamda tıpta uzmanlık alanları belirlenirken bir cerrahi ana bilim dalının gerekip gerekmediği tartışılmış, bu işlerin berberlere bırakılması gerektiği konusunda ciddi düşünceler öne sürülmüştür. Çünkü bedene müdahalenin araç ve gereçlerinden kesici olan “ülgüç” (Altaylı 1994: 1175’te *ülgüc* “ustura”), dağlayıcı olan “dağlağı” (Sarıkaya 2001: 38’de *dağlov*; Sarı 1985: 175’te *dağlağı*; Dönmez 1985: 84’te *dağlağı*) ve delici olan iğne ve şiş gibi aletleri, dellekler büyük bir ustalıklarla kullanabilmekteydiler.

Eserlerini Türkçe yazan Fatih Sultan Mehmet devri tıp bilginlerinden olan Şerafeddin Sabuncuoğlu gibi bilginlerden de öğrenebildiğimiz üzere geleneksel tababet bilgilerine kısmen sahip olan dellek ve berberlerin, bu söz konusu tedavilerden bir kısmını uygulamaya çalışmalarından ibaret bir durumla karşı karşıya olduğumuz kabul edilmelidir. Yoksa tellakların ya da berberlerin tababeti geliştirdikleri, hatta onların, tabiplerin ataları olduğu gibi yanlış bir düşünceye kapılmamak gerekir.

Natır

Azerbaycan Türkçesinde *natır* kelimesi “hamamlarda kadın müşterileri keseleyip yıkayan kadın hizmetçi” kök anlamıyla kullanılmaktadır.

Ferit Devellioğlu **natır** kelimesinin Arapçadan gelme isim olduğunu belirterek şu bilgileri vermektedir: *nâtır* “1. bağ, bahçe bekçisi. 2. hamam natırı, hizmetçisi (Devellioğlu 1970: 969). Natırlar da hamamda keseleme, ovma ve masaj işi yapmakla kalmaz; ek olarak makyaj yapma, kaş alma, ağda yapma, bugün manikür-pedikür denen tırnak bakımı yapma, dövme yapma, kulak ve burun delme, hızma ve küpe takma, düğünlerde gelin başı bezeme gibi birçok işi yaparlardı.

Natırlar, bu hizmetleri yapmak için mahalle aralarına, hatta evlere dahi girerlerdi. Bu sırada ilk Türk romanlarında çokça karşılaşılan bohçacı kadınlar gibi söz götürüp getirme, ara yapma, ara bozma işleri de yaparlardı. İran gibi geleneksel toplum yapısını koruyan ülkelerde bu tip işleri yapan kadınlar çok fazlaydı, bugün de fazladır. Türkiye’de yaşayan birçok İranlı mülteci kadın ya kuaförde çalışmakta, ya da evinde “kaş alma” gibi hizmetler vermektedir. Geçmişte bunlar yalnız “natır” olarak değil, uğraşları olan işlerle de anılırlardı. Örneğin, **Ğaş Alan Helme**’nin tarihte gerçekten yaşamış bir tip olduğu düşünülebilir. Yaptığı olumsuz işlerden ötürü toplumun nefretini kazanmış olmalı ki onun hakkında aşağılayıcı sövgüleri de içine alan tekerlemeler günümüze kadar gelmiştir. Aşağıdaki tekerleme kııntısı Kuzeybatı Azerbaycan (Bugünkü Gürcistan ve Ermenistan)’dan gelerek Kars’a yerleşmiş Türklerden derlenmiştir:

“Ay Helme Helme,
Sen bize gelme
Bizde tiken var
Seni ..ken var!..”.

Bu Helme, Güney Azerbaycan’da da olumsuz bir tip olarak anılmaktadır. Öyle ki şairlerin kendisine telmihte bulunduğu bir mazmun durumuna gelmiştir. Şehriyâr’ın, “Döyünme-Söyünme” başlıklı şiirinden anlaşıldığına göre, bu tip, her türlü kötülüğü yapan bir düşmandır ve o kadar kötüdür ki iyi bir şeyler olduğunda sinirlenerek kendi memelerini tandırın duvarına yapıştırıp kebab edecek kadar çılgınlaşabilmektedir. Şehriyâr, Kuzey Azerbaycanlı şâir Süleyman Rüstem’in şahsında Kuzey Azerbaycanlılara seslenerek, onlarla ayrı düşmüş olmalarının düşman işi olduğunu; bir araya gelmelerinin de düşmanlarını kudurtacak kadar kışkırtılabileceğini, bu **Ğaş Alan Helme**’ye telmihte bulunarak şu dizelerle ifade ediyor:

Ğardaş! Gözüm axtarmada⁴ göy bir seni tapsın
Eşqim, tilisim dağları Ferhâd kimi çapsın
Düşmen var ise, **emceğini tendire yapsın**
Hesret galalı biz size bir ğern yarımır
Ağlar gözümün şâhidi şi’rim, setarımdır
Övreş⁵ **Ğaş Alan Helme** gözü ğaşdan ayırmış
Cellâd gemesiyle, bedeni başdan ayırmış
Candan ciyeri, ğardaşı ğardaşdan ayırmış

⁴ *axtarmada* aramaktadır; *tap*-bulmak; *eşqim* aşkı; *tilisim* tılsım, büyü; *çap*-kesici aletle vurup yaralamak; *emceg* meme; *tendire yap*- ısıtılmış tandırın duvarına yapıştırmak *bir ğern yarım* bir buçuk asır, yüz elli yıl; *setar* bir çalgı aleti.

⁵; *övreş* alçak; *ğeme* kama.

Bir millete dünyâ boyı, bir fâci'e doğmuş

Biz êllerin o gehraman êhsâsını boğmuş (Şehriyâr 1373: 65-66).

Sonuç

Bütün bu bilgiler ışığında, *dellek* kelimesinin anlam olarak, *tellakların* beceri ve uğraş alanlarındaki genişlemeye uygun olarak genişlediğini söyleyebiliriz. Bunlar, İnan coğrafyası gibi radikal toplumsal değişmelerin yaşanmadığı yerlerde daha uzun süre yaşayabilmiş, Azerbaycan ve Türkiye gibi inkılaplarla modernleşen, bilimin daha çok hâkim olabildiği yerlerde ise giderek yaşayamaz olmuşlardır. Aslında geleneksel tababet bilgilerini edinen bu delleklerin, becerileri ölçüsünde söz konusu bu tedavilerden bir kısmını uygulamaya çalışmalarından ibaret bir durumun yaşanmış olduğunu kabul etmek gerekir. Yoksa tellakların ya da berberlerin tababeti geliştirdikleri, hatta onların, tabiplerin ataları oldukları gibi yanlış bir düşünceye kapılmamak gerekir.

Natırlara baktığımızda toplum içinde onların da dellekler gibi yer edindikleri söylenebilir. Kaş alan, ağda, manikür-pedikür yapan, gelin başını süsleyen, hamamda kese yapan tüm kadınlar genel olarak natır olarak adlandırılır. Natırların yaptıkları işe göre adlandırılması da söz konusudur.

Yukarıda tasvir edilen bu yaşanmış hayattan, Türk topluluklarında, ancak erbabının bilebileceği zengin dil ve kültür yansımalarının oluşarak günümüze kadar gelebildiği, bu yansımaların da ancak bilimsel araştırma ve incelemelerin konusu durumuna düştüğü görülmektedir. Bu durum, diyalektlerin oluşmasında kelimelerin anlam boyutunun bu kabil genişlemesinin etkili olduğu gibi, anlam darlaşması ya da anlam kaymasına uğramasının da etkili olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- ERCİLÂSUN, Ahmet Bican (1999). "Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri". *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 41-61.
- AHUNDOV, Ehliman (1978). *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*. (çev. Semih Tezcan). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AHUNDOV, Ehliman vd. (1985). *Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri*. (hzl. Saim Sakaoğlu vd.). 1. C., İstanbul: Halk Kültürü Yayınları.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (1969). C. IV. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ALTAYLI, Seyfettin (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ALTAYLI, Seyfettin (2005). *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Prestij Matbaası.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1970). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.
- GÜRSES, Ramazan (2006). *Kırşehir Abdal Fıkraları-Metin Toplama*. Kırşehir: Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. (Lisans Bitirme Tezi).
- ILGAZ, Nejat Yılmaz- Melâhat DÖNMEZ (1985). "Sabuncuoğlu Şerafeddin'de Kadın Hastalıkları ve Doğum Bilgileri". *Gevher Nesibe Sultan Anısına Düzenlenen Şerafeddin*

Sabuncuoğlu Kongresi Tebliğleri (Kayseri, 14 Mart 1985). Kayseri: Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

KAMALOĞLU, M. vd. (2005). *Borçalı Aşıqlar*, Bakı “Nurlan”.

SARIKAYA, Mahmut (2001). “Eski Türkçedeki *-ğu, -gü* Fiilden İsim Yapma Ekinin Güney Azerbaycan Türkçesindeki Örnekleri Üzerine”. *Journal of Azerbaijani Studies (Azerbaycan Araştırmaları Jurnalı)*. Khazar University Press, IV/3-4: 35-46.

SARI, Nil (1985). “Cerrahiyatü'l Haniye’de Dağlama Yoluyla ‘Mal’i Hülya’ Tedavisi ve Akupunktur Yöntemiyle Karşılaştırılması”. *Gevher Nesibe Sultan Anısına Düzenlenen Şerafeddin Sabuncuoğlu Kongresi Tebliğleri* (Kayseri, 14 Mart 1985). Kayseri: Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

ŞEHİRİYÂR, Mehmed Hüseyin (1373). *Dîvân-ı Şehriyâr (Türkî)*. Prof. Dr. Hemid Mehmedzâde’nin Mukaddime, Redakte ve İzahları ile. 8. baskı. Tahran: İntişarât-ı Zerîn ve İntişarât-ı Nigâh.

ŞİRELİYEV, M. - M. İSLAMOV (1999). *Azerbaycan Dialektoloji Lügeti*. 2 C., (İnc. Sefi Behbutov). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TİETZE, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. 1. C., İstanbul-Wien: Simurg Yayınları.

